

rijksuniversiteit
 groningen

faculteit godgeleerdheid en
 godsdienstwetenschap

Invited workshop
'De religieuze factor in de biografie'
18-20 november 2009, RU Groningen

J. Mankes-

ABSTRACTS

Invited workshop ‘De religieuze factor in de biografie’

18-20 november 2009
Rijksuniversiteit Groningen

Publiekslezing

woensdag 18 november 2009, 19.00-20.15 uur

Locatie: Senaatskamer, Academiegebouw, gratis toegankelijk

Jan Fontijn

Geloof is emotie. Over de religieuze factor in de biografie

De jaren rond 1900 waren zeer religieus van karakter. De dichter, essayist, toneel- en romanschrijver, psychiater, spiritist, mysticus, filosoof en sociaal hervormer Frederik van Eeden (1860-1932), een persoonlijkheid met een uitgesproken religieuze levensinstelling, stond open voor de cultuur van zijn tijd. Als schrijver, sociaal hervormer en filosoof drukte hij ook zelf zijn stempel op die cultuur.

Mijn keuze voor een biografie van Frederik van Eeden had onder andere te maken met het feit dat het een genre is dat in staat is aan te tonen hoe religie op allerlei facetten van het menselijk bestaan - de psychische, de sociale, de morele - invloed heeft. Onmiskenbaar in Van Eedens leven is de invloed van religie op zijn wetenschappelijke, literaire, sociale en morele overtuigingen. De religieuze en seculiere aspecten van zijn leven zijn geen tegenpolen maar doordringen elkaar, zoals onder andere uit zijn rol als psychiater en sociale hervormer blijkt. Opvallende elementen in zijn religiositeit zijn het afwijzen van het orthodoxe christendom, zijn koortsachtig zoeken naar religieuze stabiliteit, de fascinatie voor de figuur van Christus, zijn belangstelling voor de mystiek, de zucht om te lijden en de angst voor de dood. Het spiritisme is een van de middelen om die angst voor de dood te bestrijden en zekerheid te verkrijgen over het hiernamaals. Belangrijke momenten in zijn religieuze geschiedenis zijn zijn ambitie om als leider de mensheid te leiden naar een blijde wereld, de dood van zijn zoon Paul in 1913 en zijn bekering tot het katholicisme in 1922.

Egodocumenten als brieven, dagboeken en autobiografie stellen de biograaf in staat de religieuze overtuigingen en gevoelens (religie is in de eerste plaats emotie) nauwkeurig te registreren en te interpreteren. De vraag is welke rol de religieuze overtuiging van de biograaf speelt.

Besloten deel

donderdag en vrijdag 19-20 november 2009

Locatie: Oude Boteringestraat 38, Faculteit GGW, Zittingzaal

I. ZOEKEN EN NATUUR (1880-1920)

Moderator: Mirjam de Baar, RU Groningen

1. Jan Willem Stutje, RU Groningen

De vele geloven van Ferdinand Domela Nieuwenhuis

Van het handjevol voormannen over wie de prille socialistische beweging in Nederland beschikte, was Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919) veruit de meest spraakmakende figuur. Sinds de jaren tachtig van de negentiende eeuw zong de universitair geschoolde Domela het lied van de revolutie.

Opgegroeid in een luthers predikantenmilieu, koos hij net als zijn vader voor de theologie. Het prediken was hem liever dan wetenschappelijk onderzoek. Het handelen stond nu eenmaal boven de leer, een motto dat hij ook als socialist verdedigde. Tijdens zijn studententijd raakte hij in de ban van de moderne theologie. De God, waar hij nog aan vast hield, was 'een vaag ding' geworden, een tijdelijk oponthoud op zoek naar een menselijke Jezus, voorbeeld van een feilbare maar onafhankelijke inspirator.

In die gedachtewereld ontdekte hij de sociale kwestie, waarin hij aanvankelijk voor een verzoenend standpunt koos. Zo hoopte hij de Kerk voor zijn sociale ambities te winnen. Vier jaar later moest hij bij zijn definitieve afscheid bekennen meer en meer ingezien te hebben dat de Kerk niet in staat was die taak te aanvaarden.

In deze lezing wordt onder andere gekeken naar de bronnen van Domela's christelijke en socialistische inspiratie. In zijn *Werdegang van 'Christen tot anarchist'* kende hij verschillende momenten van bekering en wedergeboorte. Kwam die ontwikkeling intrinsiek voort uit zijn karakter? Was hij een anarchist van nature? Of waren die stipmomenten historisch en contingent? Bij alle breuken was in Domela's leven ook een grote continuïteit. Uitdrukking daarvan was de paradox dat Domela een socialistische ideaal van zelfbevrijding combineerde met christelijke-liturgische taal- en symbool-elementen in zijn optreden als verlosser. De vraag dringt zich op of hij daarmee een politieke religie de sociaal-democratie binnendroeg of juist kerkelijk-religieuze bindingen losser hielp maken?

2. Fia Dieteren, Universiteit Utrecht

Nellie van Kol, een 'verloren schaapske'?

Op 18 augustus 1900 legde Nellie van Kol-Porrei [1851-1930] de redactie van haar blad *De Vrouw* neer. Zij was in de jaren 1890 een bekende persoonlijkheid geworden, niet alleen als echtgenote van Henri van Kol, een van de oprichters van de SDAP en kamerlid, maar ook als publiciste op het gebied van kinderliteratuur en lid van progressieve verenigingen zoals de Nieuw-Malthusiaanse Bond en de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht. In haar

afscheidsartikel, getiteld Exeo, voert ze vooral praktische redenen op: ze is moe en mist de rust voor haar redactiewerk. Op het eind verzucht ze echter ook dat de vele kleine bezigheden haar afhouden van 'het groote'. Ze wil 'als een doode' met rust gelaten worden, totdat het leven haar weer prikkelt en drijft tot nieuwe werkzaamheden. Die nieuwe roeping lijkt ze in 1907 gevonden te hebben in het Leger des Heils.

Het dramatische afscheid en het opmerkelijke vervolg hebben een stempel gedrukt op Nellie's beeld in de historiografie. In 1933 noemde Joan Nieuwenhuis haar een 'verloren schaapske', afgedwaald van het ware geloof van het socialisme [Een halve eeuw onder socialisten, 157]. In recente portretten is 1900 steeds het belangrijkste keerpunt in haar leven: het afscheid van het socialisme en de langzame bekering tot het christendom. Dat beeld is mijn inziens voor een groot deel Nellie's eigen creatie [exeo] en dat hoef ik als haar biograaf niet over te nemen. In mijn bijdrage zal ik Nellie's beeld confronteren met mijn visie op haar religieuze ontwikkeling van socialistisch feministe tot heilssoldate. In hoeverre 1900 daarin een keerpunt was, zal moeten blijken.

3. Jeroen Koch, Universiteit Utrecht

Het geval Kuiper

Zou de verzuiling van Nederland moeten worden teruggeleid tot het handelen van één persoon, dan is dat Abraham Kuiper (1837-1920). Het journalistieke, kerkelijke, theologische, politieke, wetenschappelijke en organisatorische optreden van deze herboren christen in een liberale burgerlijke en staatkundige context leidde begin twintigste eeuw tot de levensbeschouwelijke verkaveling van de natie. Een halve eeuw lang, van 1920 tot 1970 was Nederland een opvallend religieus, bovenal kerks land. Overal waren het geloof en de gelovigen zichtbaar. Dit Nederland is binnen één generatie vrijwel verdwenen. De kerkelijke binding is thans minimaal, al is niet duidelijk wat dat over de huidige betekenis van religie zegt.

Wie een biografie van Kuiper schrijft kan 'de religieuze factor' niet ontwijken. Kuipers motieven en doelstellingen, zijn taalgebruik en habitus kunnen niet los worden gezien van zijn religieuze overtuigingen. In iedere frase en zinswending galmen ze door. Biografisch is Kuiper vrijwel uitsluitend bestudeerd door gereformeerden, door historici en theologen van zijn eigen Vrije Universiteit, de schatbewaarders, in zijn geheel of op onderdelen, van zijn kerkelijke en politieke erfenis. Dat heeft voor- en nadelen. De affiniteit met de denk- en gevoelswereld, en met de wijze waarop deze in woord en gebaar gestalte krijgen, is zeer groot. Anderzijds ontbreekt de distantie en schroomt men de grote man, grondlegger van de eigen scherp omliggende subcultuur, te ontleden. Dat geldt ook voor de in deze gereformeerde wereld gekoesterde visie op het Nederlandse verleden vanaf de Reformatie tot heden, dus ook op de negentiende en vroege twintigste eeuw, de tijd waarin Kuiper zelf leefde.

Die distantie is er wel voor de geseclariseerde biograaf van Kuiper. Sterker nog, deze ziet zich in eerste instantie geconfronteerd met een volstrekt vreemde wereld. Dat schept zo zijn problemen. Hoe beschrijft deze biograaf een wedergeboorte? Kan hij de authenticiteit van de geloofservaringen van zijn onderwerp bepalen? Ontgaat hem de gevoelswaarde van deze of gene psalmtekst niet, zo hij die verzen al opmerkt, want talloze aan de Statenvertaling ontleende uitdrukkingen behoren tot het alledaagse Nederlands? Begrijpt hij de

alzijdigheid van de religieuze overtuigingen van zijn hoofdpersoon? Wat gebeurt er wanneer deze biograaf gaat psychologiseren over het geloof? Doet hij de geportretteerde daarmee geen onrecht aan?

In mijn bijdrage zullen deze en andere vragen de revue passeren. Geput wordt uit ervaringen tijdens het onderzoek naar en het schrijven van mijn *Abraham Kuiper. Een biografie* (Boom, Amsterdam, 2006) Ook een keuze uit de reacties op de biografie kunnen de geschetste problematiek verduidelijken. Tenslotte wordt de vraag gesteld of het mogelijk is een Kuiper-biografie te schrijven die zowel gereformeerde als andersdenkende en seculiere lezers kan overtuigen, en die bovendien de toets van wetenschappelijkheid kan doorstaan.

4. Herman de Liagre Böhl

Herman Gorter (1864-1927): godzoeker, dogmaticus en mysticus

Hermans vader, Simon, was een doopsgezind predikant van de vrijzinnige richting. Om gezondheidsredenen moest hij zijn ambt neerleggen. Hij werd de oprichter van *Het Nieuws van de Dag* en was dus één van die invloedrijke dominees die het liberale krantenwezen in Nederland op gang hebben gebracht. Simon Gorter overleed in 1871 aan TBC. Zijn zoon Herman was zes jaar oud, toen hij zijn vader verloor. Herman werd een beroemd dichter dankzij de publikatie van *Mei* in 1889, op zijn 25ste levensjaar. Al in zijn puberteit had hij, onder invloed van Multatuli, het geloof van zijn vader afgezworen, maar hij bleef zijn leven lang op zoek naar religiositeit. Hij was een ‘godzoeker’, een dogmaticus en een mysticus. Wanneer hij blijk gaf van een ontroerde eerbied voor een immanente godheid, die zich openbaarde als een levende scheppingskracht in de natuur, had hij dat van niemand vreemd. In de spinozistische verzen van 1895 gaf Herman bijvoorbeeld uiting aan zijn erkentelijkheid voor geestelijke nalatenschap van zijn vader.

II. GEMEENSCHAP EN DISCIPLINE (1920-1960)

Moderator: Marjo Buitelaar, RU Groningen

5. Elsbeth Locher-Scholten, Universiteit Utrecht

Religie als beroep. Biografieën van zendingmensen in Nederlands-Indië, 1900-1950

Als religie en biografie ergens onlosmakelijk zijn verbonden, dan is dat wel in de biografieën van hen die werkzaam zijn geweest in kerk en zending. Zij maakten immers van hun religie hun beroep, van hun confessie hun professie. In mijn bijdrage analyseer ik de biografieën en biografische schetsen die zijn gepubliceerd over mannen en een enkele vrouw die in en voor de Protestantse Kerk in Nederlands-Indië en de protestantse zending in Indië werkzaam zijn geweest in de eerste helft van de twintigste eeuw. Op grond daarvan komen een aantal punten aan de orde waaraan een biograaf van deze 'zendingswerkers' aandacht dient te besteden. Het betreft de ontwikkeling van 'dialogen' en keuzes van de geportretteerde op verschillende terreinen:

- de innerlijke dialoog, die van de persoonlijke geloofsbeleving (religie als spiritualiteit, als bron van inspiratie, als affect en emotie, inclusief twijfel en ongelof);
- de intellectuele dialoog, de theologische vorming en positiebepaling;
- de sociale dialoog, de keuze voor organisatorische en sociale vormen voor het geloof (denominatie en kerkvorming);
- de *interfaith dialogue*, de houding tegenover aangetroffen (inheemse) religies;
- de politieke dialoog, de spanning tussen geloof, kerkelijk/zendingswerk en koloniaal bestel in het leven van de betrokkene.

Het is vooral de samenhang tussen deze dialogen die de biografie in de zendingsector kenmerkt. Het hangt echter van het beschikbare bronnenmateriaal af in hoeverre een representatie van deze dialogen in binnen- en buitenwereld kan worden gerealiseerd.

6. Paul Luykx, Radboud Universiteit

Gerard Brom (1882-1959) als biograaf van de katholieke emancipatie

Reflectie op de verhouding 'biografie-religie' kan ook plaatsvinden via historiografische beschouwing. Gerard Brom, veelzijdig cultuurhistoricus, mede-oprichter van en hoogleraar aan de Nijmeegse universiteit, was ook een begaafd biograaf. Door middel van een reeks biografieën heeft hij wezenlijk bijgedragen aan het beeld dat we van het negentiende- en twintigste-eeuwse Nederlands katholicisme hebben: dat van de emancipatie van de grootste religieuze minderheid van ons land. In mijn bijdrage zal ik me concentreren op de vier belangrijkste biografieën, te weten die over de politicus Herman Schaepman (1936), de sociale voorman Alfons Ariëns (1941), de filosoof en publicist Cornelis Broere (1955) en de letterkundige J.A. Alberdingk Thijm (1956). Doel van de beschouwing is het, de betekenis en de beperkingen van de katholieke biografie-traditie, waarin Brom een centrale plaats innam, nader te bepalen.

7. Gert van Klinken, PThU-Kampen

De religieuze factor in de biografie van Gezina van der Molen

Decades after her death, Gezina van der Molen (1892-1978) still remains a controversial figure. She was a key figure in the Dutch resistance during the Second World War, participating in the board of the illegal papers *Vrij Nederland* en *Trouw*, and engaged in the rescue of Jewish children. As such, she would seem to be suited to be a role model for later generations. That this is hardly the case, has to do with the religious factor in her biography. Van der Molen was a Calvinist. Her faith gave her the impetus to become a war hero, but it also shaped her actions after liberation. Van der Molen chaired the national committee for the care of war orphans, most of whom were Jewish. In this position she advised that children of non-religious backgrounds, whose parents had not been members of the organized Jewish community, should remain with the Christian foster-parents who had given them refuge after their parents had been deported.

In the historiography Van der Molen is simultaneously respected as a hero, and loathed for depriving minors of their Jewish identity. In her own perception, all her actions sprung from the same root: a Calvinist interpretation of the law in general.

8. Yme Kuiper, RU Groningen

Bekering op de buitenplaats

Jan Fontijn heeft in zijn essay over Louis Couperus' *Boeken der kleine zielen* laten zien hoe in de aristocratische Haagse kringen rond 1900 belangstelling ontstond voor nieuwe vormen van religiositeit. Deze overstegen voor het zoekende individu de in dit milieu bestaande traditioneel kerkelijke bindingen.

Bekend is dat zich in de jaren 1920 en 1930 binnen de zogeheten Oxford Groep (later, in 1938, omgedoopt in Morele Herbewapening) aanvankelijk vooral in aristocratische kringen persoonlijke bekeringen plaatsvonden. Inspirator van deze internationale revival beweging van protestants-christelijke signatuur was de Amerikaanse lutherse predikant Frank Buchman (1878-1961). Deze ogenschijnlijk weinig charismatische leider kreeg zijn eerste aanhang in Nederland via 'houseparties', zoals die door adellijke buitenplaatsbezitters in het oosten des lands vanaf 1923 werden georganiseerd. Omstreeks 1930 had de beweging ook aanhang gekregen in het westen van het land onder studerende jongeren, gegoede burgers en predikanten en werd de landelijke verspreiding vanuit Den Haag geregeld.

Het ligt voor de hand om vragen over de aantrekkingskracht van deze sociaal-religieuze beweging in juist gefortuneerde aristocratische en hoogburgerlijke kring vanuit godsdienstsociologisch perspectief te analyseren. Daarbij is gewezen op factoren als onvrede met de richtingenstrijd in de Nederlands Hervormde Kerk en de opkomst van secularisatie. Daarnaast bestaan er sociaal-psychologische modellen waarin voor de reconstructie van bekeringsprocessen bij individuen sterk het accent wordt gelegd op spanningen en crisissituaties. Er valt veel voor te zeggen om het specifieke veld van de persoonlijke religieuze bekeringen dat hier in het geding is niet alleen van de buitenkant te bezien, maar ook van binnenuit. Dat betekent in concreto: meer aandacht voor de

aristocratische levenswereld van de betrokken personen en hun religieuze achtergronden. De vragen die zich dan aandienen bevinden zich veel meer op het snijvlak van biografie, sociaal milieu en religiegeschiedenis.

In mijn paper zal ik me richten op mannen en vrouwen uit adellijke families (als Van Heeckeren, Van Wassenaer, Op ten Noort) die het meest nauw betrokken waren bij de Oxford Groep in Nederland. Naast aandacht voor de selectieve affiniteit tussen bekeringsvorm en recruteringsveld, zal gekeken worden naar de specifieke samenhang tussen aristocratische habitus en religieuze socialisatie. Ten slotte is er aandacht voor onbedoelde gevolgen van religieuze bekering: doel van de bekering mag innerlijke rust en harmonie zijn, maar vaak leidt bekering ook tot groter onrust, die weer leidt tot hernieuwd zoeken en verdere afsluiting van de oorspronkelijke omgeving. Tegen die (biografische) achtergrond gezien valt pas te begrijpen hoe sommige Nederlandse aristocraten uit de Oxford Groep zich vervolgens bekeerden tot de nieuwe politieke religie van het nationaal-socialisme.

9. Han van Bree

Wilhelmina en Juliana

Het is alom bekend dat koningin Juliana zeer spiritueel was. Zij was geïnteresseerd in andere godsdiensten en nieuwsgierig naar het occulte. Haar band met de ‘helderhorende’ Greet Hofmans en haar aanwezigheid op de Oude Loo-conferenties wordt meestal meesmuilend bekeken en voedt haar imago als een weifelachtige, onevenwichtige vrouw.

Haar moeder daarentegen wordt vrijwel altijd omschreven als een standvastige vrouw, stevig in de Hollandse klei geworteld. Toch was ook zij uitermate godsdienstig, ontving de gasten van de Oude Loo-conferenties in haar eigen Paleis het Loo en had eveneens veelvuldig en goed contact met Greet Hofmans. Uit recent aangetroffen brieven die zij in de jaren 1948-1950 schreef, blijkt dat Wilhelmina, misschien nog wel nadrukkelijker dan Juliana, voor ál haar beslissingen inzake religieuze aangelegenheden om raad vroeg aan Hofmans.

Opvallend is dus dat hetzelfde religieuze gegeven bij de beeldvorming van beide vorstinnen verschillend wordt gewogen. Waar het bij de een, Juliana, aanleiding is tot negatieve connotaties, wordt het bij de ander, Wilhelmina, grotendeels genegeerd. Soms door één en dezelfde auteur: Cees Fasseur besteedt in zijn ‘politieke’ Wilhelmina-biografie amper anderhalve alinea aan de religieuze ideeën van zijn hoofdpersoon vanwege ‘niet nodig’ – dat terwijl (de persoonlijke band met) Christus voor Wilhelmina de essentie van haar leven vormde. In het recent verschenen boek *Juliana & Bernhard* fileert hij nauwgezet de religieuze denkbeelden van Juliana om aan te geven hoe ontoerekeningsvatbaar zij was en hoe terecht het was dat Bernhard ingreep.

Fasseur is niet de enige die de religie bij Juliana en Wilhelmina een verschillend gewicht geeft. Hoe komt dat? Hoe terecht is dat? Hoe sterk zijn imago’s en wanneer speelt religie daarbij een rol?

III. ZELF EN PUBLIEK DOMEIN (1960-CA. 1980)

Moderator: Erik Borgman, Universiteit van Tilburg

10. Hans Renders, RU Groningen

Gevoelige littekens

Gerrit Achterberg dichtte over het milieu waarin hij opgroeide: 'godsdienst hing zwaar tegen de hanebalken', maar in zijn biografie is daar nauwelijks aandacht voor. Ook in biografieën van Nederlandse ondernemers en politici is weinig aandacht voor religie. David Jeremy beschreef in zijn studie *Capitalists and Christians. Business leaders and the churches in Britain 1900-1960* (1990) de invloed van religie en kerkgenootschap op het bedrijfsleven maar ook onderzocht hij hoe activiteiten in kerk en religie hun uitwerking hebben op ondernemers. In Nederland bestaat dergelijk onderzoek niet. Dat is opvallend, want de Nederlandse context valt juist op door de nadrukkelijke aanwezigheid van religie in het openbare geïnstitutionaliseerde leven. Wordt religie als interpretatiekader te weinig onderkend in biografieën? In deze paper zal Hans Renders aan de hand van de dichter Jan Hanlo illustreren hoe religie niet alleen een interpretatiekader biedt om poëzie beter te begrijpen, maar ook laat hij zien hoe godsdienstbeleving een uitgangspunt voor biografisch onderzoek kan zijn.

11. Doeko Bosscher, RU Groningen

Het geloof en het ideaal: het worstelen van sociaal bewogen christenen in Nederland

Politiek engagement en het christelijke geloof zijn in de Nederlandse traditie vaak hand-in-hand gegaan. Zozeer zelfs dat van een soort symbiose kan worden gesproken. Een symbiose is gezond of ongezond; denk aan de 'ongezonde symbiose' die volgens talloze critici momenteel bestaat tussen pers en politiek.

Deze voordracht kan onmogelijk diep ingaan op de vraag of de nauwe relatie tussen religie en sociaal-democratisch engagement in het Nederland van - hoofdzakelijk - na de Tweede Wereldoorlog 'gezond' was. Alleen al omdat het eigenlijk een politieke vraag betreft, waarop alleen een politiek antwoord te geven is. Hoe dan ook, of het goed was of niet, de politiek is doorspekt geweest van christelijke noties en inspiratie bij politici, ook als zij dit niet van de daken schreeuwden - zoals sommigen wel deden - of zich er zelfs niet van bewust waren.

In mijn paper zal ik van alle voorkomende varianten (kerkelijk maar wel/niet voor het beroep op religieuze inspiratie; kerkelijk maar wel/niet merkbaar religieus geëngageerd; algemeen-christelijk of 'katholiek' qua inspiratie, maar niet kerkelijk betrokken) minstens één protagonist eruit lichten (uiteenlopende personen als Wim Thomassen, André van den Heuvel, Johan Scheps, David van Ooijen, Pieter Stoffelen). De sterke veranderingen die zich op kerkelijk en religieus gebied in de naoorlogse periode hebben voorgedaan, werden bij uitstek zichtbaar op het politieke toneel. Het oog van de kiezer dwong tot keuzes die mensen die zich niet in dit forum waagden, bespaard bleven.

12. Marty Bax

Het schisma tussen intenties en receptie in de kunst 1960-1980

In de receptie van kunst en kunstenaar tussen 1960 en 1980 leefden religie en biografie een gescheiden leven. Niet toevallig is dit ook de periode, waarin de moderne kunstkritiek tot bloei kwam, ook in Nederland. Daarin werd de moderne kunst met nadruk als autonoom gepresenteerd.

In de kunstwetenschappen zijn belangrijke verschuivingen aanwijsbaar, die tot dit soort kunstkritiek heeft geleid: onder meer een verschuiving van *Geisteswissenschaft* naar de Angelsaksische *Humanities* binnen het universiteitsbestel, oorlogstrauma's, maatregelen van de (katholieke) Kerk, de opkomst van naoorlogse Amerikaanse kunststromingen, met name aan de Oostkust, en daarmee verbonden kunstcritici en leidende galeriehouders.

Wie echter de biografieën van kunstenaars uit die periode bestudeert, zoals van Henk Peeters, Willem Beuning, Aad de Haas, Jan Schoonhoven, Ad Dekkers en later jongere kunstenaars als Jan van den Dobbelsteen, ziet een schisma tussen intenties en receptie. Ook aan de hand van belangrijke exposities, zoals *Fundamentele Schilderkunst* in het Stedelijk Museum (1975), kan dit schisma worden aangetoond. Niet altijd overigens komt de verbloeming van het religieuze van de zijde van de criticus; ook de kunstenaar kan zijn receptie in die richting hebben beïnvloed.

13. Emke Bosgraaf, RU Groningen

Biografie, religie en psychologie. Over 'welwillende neutraliteit' in onderzoek over boetedoening

In mijn promotieonderzoek over de verdwijning van praktijken van versterving in het Nederlandse kloosterleven (1950-1970) heb ik achttien paters en zusters geïnterviewd die destijds persoonlijk versterving of boetedoening als mede het verdwijnen ervan hebben meegemaakt. Als bijdrage aan de workshop 'De religieuze factor in de biografie' wil ik ingaan op de verhouding tussen de biograaf en het zelfbeeld van de geïnterviewde paters en zusters. Het centrale thema van boetedoening leent zich hier goed voor zoals Annelies van Heijst heeft laten zien in haar artikel over het 'passie-paradigma' (Van Heijst, 1997). Versterving draait om lijden, het ondergaan van vernederingen, en gehoorzaamheid, tal van zaken die voor een hedendaagse onderzoeker allesbehalve vanzelfsprekend zijn. In de reflectie op de verhouding tussen biograaf en geïnterviewde(n), zal ik kritisch gebruik maken van het idee van 'welwillende neutraliteit'; een standpunt van de Belgische godsdienstpsycholoog Antoon Vergote. De meer algemene vraag die met het idee van 'welwillende neutraliteit' samenhangt, is hoe een psychologisch en religieus interpretatiekader zich tot elkaar verhouden. Dit komt duidelijk naar voren in mijn proefschrift waar ik na uitgebreid historisch onderzoek afsluit met een psychologische verkenning van praktijken van versterving.

14. Marit Monteiro, RU Nijmegen

Verkondigers van heil

Narratieven van uitgetreden priesters over zelf, geloof en kerk als spiegel van religieuze transformaties in de jaren 1960

In dit paper wil ik me concentreren op de publieke zelfpresentatie in interviews en artikelen van de na-oorlogse generaties priesters, ambtsverlaters in het bijzonder. Deze zelfpresentaties laten een breuk zien met de priesterlijke zelfbeelden die deze groep in haar vormingsperiode stelselmatig had ingeoeft en zich eigen had gemaakt: bemiddelaar tussen God en mens, deel van de geloofsgemeenschap maar op grond van het ambt daar toch boven verheven. Met name de zelfpresentaties van ambtsverlaters weerspiegelen een radicalisering van vertrouwde christelijke grondslagen, voorbij de kerk als instituut en gericht op het evangelie als algemeen geldend richtsnoer dat binnen- en buitenkerkelijk een kritische(r) opstelling vergde van de mannen Gods. In de jaren 1960 ontstaan, mede onder invloed van de toenemende belangstelling van de media voor wat zich in de katholieke kerk met name afspeelt, nieuwe conventies voor hoe (voormalige) priesters zichzelf manifesteren in samenhang met wat zij als de opdracht van hun kerk beschouwen. Hun rol van vertegenwoordigers van die kerk wist een aantal van hen in elk geval niet meer moeiteloos te rijmen met een zelfbeeld als 'verkondigers van heil'

Hun biografische zelfpercepties laten zich lezen als een weerslag van zowel 'deverticalisering' van de verhoudingen in de eigen kerk, alsook van de deconfessionalisering en ethisering van religie in Nederland. In die zelfpercepties resoneerde het vertoog rond kerkelijke en religieuze vernieuwing mee dat gemunt werd tijdens het internationale tweede Vaticaans concilie (1962-1965) en op Nederland werd toegesneden tijdens het Pastoraal Concilie in Noordwijkerhout (1968-1970). Juist door de media-aandacht voor ambtsverlaters hebben hun biografieën, de narratieve structuur ervan en de omschrijving van centrale begrippen als 'kerk' en 'geloof' in relatie tot 'zelf' ook een bredere betekenis gekregen en een bijdrage geleverd aan betekenisverschuivingen van deze begrippen in een veel ruimere en ook niet exclusief katholieke kring.

PROGRAMMA

INVITED WORKSHOP 'DE RELIGIEUZE FACTOR IN DE BIOGRAFIE'

Woensdag 18 november 2009

Locatie: Senaatskamer, Academiegebouw, gratis toegankelijk

19.00-20.15 uur: publiekslezing Jan Fontijn,
'Geloof is emotie. Over de religieuze factor in de biografie'
(aansluitend discussie)

Donderdag, 19 november 2009

Locatie: Oude Boteringestraat 38, Faculteit GGW, Zittingzaal

Besloten deel

Sessie I Zoeken en Natuur (1880-1920)

9.30-9.35 uur: inleiding moderator (Mirjam de Baar, RUG)

9.35-10.35 uur: paperbespreking
Jan Willem Stutje (RUG), *De vele geloven van Ferdinand Domela Nieuwenhuis*
Fia Dieteren (UU), *Nellie van Kol, een 'verloren schaapske'?*

10.35-11.00 uur: pauze

11.00-12.00 uur: paperbespreking
Jeroen Koch (UU), *Het geval Kuyper*
Herman de Liagre Böhl, *Herman Gorter (1864-1927):
godzoeker, dogmaticus en mysticus*

12.00-12.15 uur: afsluiting moderator (De Baar)

12.30-14.00 uur: lunch

Sessie II: Gemeenschap en Discipline (1920-1960)

14.00-14.05 uur: inleiding moderator (Marjo Buitelaar, RUG)

14.05-15.35 uur: paperbespreking
Elsbeth Locher-Scholten (UU), *Religie als beroep.
Biografieën van zendingsmensen in Nederlands-Indië, 1900-
1950*
Paul Luykx (RU), *Gerard Brom (1882-1959) als biograaf van
de katholieke emancipatie*
Gert van Klinken (PThU), *De religieuze factor in de biografie
van Gezina van der Molen*

15.35-16.00 uur: pauze

16.00-17.00 uur: paperbespreking
Yme Kuiper (RUG), *Bekering op de buitenplaats
Han van Bree, Wilhelmina en Juliana*

17.00-17.15 uur: afsluiting moderator (Buitelaar)

PROGRAMMA

INVITED WORKSHOP 'DE RELIGIEUZE FACTOR IN DE BIOGRAFIE'

Vrijdag, 20 november 2009

Locatie: Oude Boteringestraat 38, Faculteit GGW, Zittingzaal

Sessie III: Zelf en Publiek Domein (1960-ca. 1980)

9.00-9.05 uur: inleiding moderator (Erik Borgman, UvT)

9.05-10.35 uur: paperbespreking
Hans Renders (RUG), *Gevoelige littekens*
Doeko Bosscher (RUG), *Het geloof en het ideaal: het worstelen van sociaal bewogen christenen in Nederland*
Marty Bax, *Het schisma tussen intenties en receptie in de kunst 1960-1980*

10.35-11.00 uur: pauze

11.00-12.00 uur: paperbespreking
Marit Monteiro (RU), *Verkondigers van heil. Narratieven van uitgetreden priesters over zelf, geloof en kerk als spiegel van religieuze transformaties in de jaren 1960*
Emke Bosgraaf (RUG), *Biografie, religie en psychologie. Over 'welwillende neutraliteit' in onderzoek over boetedoening*

12.00-12.15 uur: afsluiting moderator (Borgman)

12.15-12.45 uur: afsluiting workshop (Yme Kuiper, Mirjam de Baar en Hans Renders)

Wie graag het besloten deel bij wil wonen, dient zich voor 7 november a.s. schriftelijk aan te melden bij Yme Kuiper (Y.B.Kuiper@rug.nl) en Mirjam de Baar (m.p.a.de.baar@rug.nl)

Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap
Rijksuniversiteit Groningen
Oude Boteringestraat 38, 9712 GK Groningen
Tel: 050 363 8017 Fax: 050 363 6200
www.rug.nl/ggw e-mail: faculteit.ggw@rug.nl

ontwerp & lay-out: Willeke C. van de Pol

Organisatoren

Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap,
Onderzoeksgroep Religie, Representatie en Macht i.s.m.
het Biografie Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen en
de Onderzoekschool Geesteswetenschappen Groningen

Prof. dr. Y.B. Kuiper,
prof. dr. J.W. Renders,
dr. M.P.A. de Baar

